

ЧИННИКИ ДИНАМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

Гуменюк Ю.П.

В статті розглядається рівень доходу, який сприяє реалізації міжнародної мобільності робочої сили. Висвітлені причини нерівномірного розподілу планетарного багатства та вплив його територіальної концентрації на формування міждержавних трудовіміграційних потоків.

Кількість бібліографічних посилань – 13, мова – українська.

Ключові слова: міжнародна міграція, робоча сила, народонаселення.

ВСТУП

Доведено, що соціально-економічні явища розвиваються циклічно, періодично повторюючись в загальних рисах, проте на інших рівнях. На певному етапі розвитку явище (процес) динамізують (динаміка [гр.dynamikos той, що стосується сили, силовий]... – 1) стан руху, хід розвитку, зміна будь-якого явища під впливом діючих на нього чинників (протиц. статика) [9,230].) зовнішні та внутрішні чинники, воно набирає потужності досягаючи свого піку в точці стабілізації (статика [гр.Statos той, що стоїть] – 2) стан спокою, або рівноваги [9, с.659]. Стабілізація [лат.stabilis стійкий] – зміцнення, приведення до стійкого становища [9, с.658]. Стабілізувати [лат.stabilis стійкий] – приводити до стійкого положення, закріплювати на певному рівні [9, с.658]), де чинники не в змозі змінювати його у той чи інший бік. Еволюціонуючи чинники уповільнюють явище, розвиток втрачає динаміку знову, призупиняючись в точці стабілізації. В залежності від корисності явища для суспільства воно може, застосовуючи відповідні механізми, продовжити тривалість періоду стабілізації у його піковій чи навпаки долішній фазі, стимулювати підйом чи падіння.

За різними оцінками обсяги міжнародної міграції викликані економічними чинниками, або трудової міграції, лежать у межах 200 млн. осіб. Здавалося б незначних 3 відсотки населення планети, але для країн ОЕСР, з якими пов'язують своє майбутнє більше 70 млн. міжнародних трудовімігрантів це 7% населення, а для ринку робочої сили ще більше – до 15% [1, с.2]. Причини, через які живиться міжнародна міграція робочої сили, по суті, поділяють країни на групи за рівнем соціально-економічного розвитку. На вершині такої стратифікації розташувалися постіндустріальні країни, під ними індустріалізовані економічно розвинені країни, або нові індустріальні країни (НІК), ще нижче, країни, що розвиваються, глобалізуючись, і внизу – країни, що розвиваються, не глобалізуючись.

Серед низки показників рівня соціально-економічного розвитку є такі узагальнюючі індикатори як частка населення проживаючого у бідності та наявність середнього класу, які, поза їхньою неконкретністю, найбільшою мірою впливають на міжнародні трудовіміграційні процеси, формуючи легальні та нелегальні трудові потоки, їх горизонтальну та вертикальну спрямованість.

Бідність в країнах ОЕСР не співставна із бідністю переважної більшості африканських, латиноамериканських чи азійських країн і викликана чинниками, які кардинально відрізняються. Проте, нашого дослідження стосується не факт її наявності у тій чи іншій країні, а поширення бідності суспільством. Бідність багатомірна і включає не лише брак доходів, але й погане здоров'я, безграмотність, ускладнений доступ до основних соціальних послуг та процесів, які безпосередньо впливають на життя і показники людського розвитку. В умовах тотальної бідності практично неможливо отримати знання, які б відповідали потребам сучасності. Суспільства, в яких переважна частка населення проживає в бідності та за її межею, позбавлені не лише можливості переходу до інноваційного типу розвитку, але й становлення демократичних інститутів. Громадяни, які не погоджуються із умовами існування та продажі своєї робочої сили на батьківщині, живлять міжнародні трудовіміграційні потоки.

З іншого боку середній клас цілком слушно можна назвати феноменом економічно розвинутих індустріалізованих та постіндустріальних країн, який завдяки величині отриманого доходу через демократичні інститути побудував суспільство добробуту. Представники цього класу, складаючи переважну частину населення, вкрай неохоче покидають батьківщину через економічні причини, що дає підстави розглядати його стабілізатором міжнародної міграції робочої сили.

Приділяючи основну увагу чинникам максимізації прибутку, західні економісти проблеми міжнародної міграції робочої сили покладають на регулювання через ринкові механізми. Зокрема Р.Мандел розглядає її в контексті взаємозамінності міжнародної торгівлі переміщенням факторів виробництва. Прихильники неокласичної економічної теорії міжнародну трудову міграцію пояснюють світовою нерівновагою в розташуванні індустріально розвинених країн та загальною нерівністю країн світу. Нова економічна теорія трудової міграції увібрала в себе

макро- і мікро підходи, виходить із того, що рішення переїздити до іншої країни приймається не одноосібно, а гуртом сім'єю. Представники пострадянської економічної школи, досліджуючи переважно наслідки міжнародної трудовіграції та демографічну ситуацію, залишають поза своєю увагою соціально-економічні механізми її регулювання. Таким чином, проблема дослідження чинників, які кінетизують процес міжнародної міграції робочої сили є актуальною та потребує свого теоретико-методологічного обґрунтування.

Метою даного дослідження є методологічне обґрунтування процесу перебігу міжнародної міграції робочої сили в умовах глобалізації та окреслення чинників її динамізації на рівні, який би відповідав цивілізаційним викликам світовій спільноті.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Домінування економічних причин з початком нової міграції призвели до безпрецедентного зростання міжнародних потоків робочої сили на рубежі XIX-XX ст., яке з 1920 р. призупинило міграційне законодавство країн-реципієнтів [8, с.244]. Різниця в доходах отриманих в різних країнах від використання гомогенної праці й понині живить міжнародний перелив робочої сили. Більше 75% міжнародних трудовігрантів прямують до країн із вищим рівнем людського розвитку ніж на батьківщині [1, с.2]

Серед низки чинників активації зазначеного процесу в рамках запропонованого дослідження доцільно розглянути групування населення країни за рівнем отриманого доходу та його вплив на мотивацію та можливість зміни країни постійного проживання. Хрестоматійною стала точка зору, що бідність – наслідок безробіття та інфляції які, серед низки причин, мотивують особу долучатися до міжнародної трудової міграції. Разом із тим, вірно й те, що бідність – наслідок несправедливого розподілу національного доходу. Перша залежність поширена світом, проявляючись у різний спосіб залежно від рівня економічного розвитку країни, друга – переважно властива для перехідних економік пострадянських республік та економік олігархічного типу, де основні активи нації зосередились в руках незначної частки населення.

Нині, за даними ООН, близько 800 млн. осіб, тобто практично кожний третій працездатний у світі, не мають роботи, працевлаштовані від випадку, або сезонно зайняті. Разом із тим, простежується чітка обернено пропорційна залежність між рівнем соціально-економічного розвитку країни та рівнем безробіття. Не заперечуючи дані тези, спробуємо їх спроектувати через призму міжнародної економіки на процеси глобалізації ринку робочої сили.

В традиційному аграрному суспільстві бідність нижчих верств сприймалася вищим класом як цілком нормальне, навіть більше того – бажане явище. Логіка панівного класу виражалася фразою: якщо селяни багаті, то вони сплачують замало податків. Держава мусіла формувати свій дохід з податків на сільське населення, забираючи у мільйонів селян надлишки додаткового продукту за вирахуванням мінімуму, який був потрібний для існування їх сімей [5, с.20]. Владу докапіталістичних державних утворень насправді турбувало не існування бідності, а її крайня межа, за якою вимирало населення, а селяни, позбавлені стимулу, припиняли займатися сільським господарством.

Нині бідність визнається світовою спільнотою глобальною проблемою. Загальна кількість бідних наприкінці минулого століття перевищила 5 млрд. осіб, при цьому 2/3 усіх нужденних сконцентрувалося у 10 країнах світу (Індія, Китай, Бангладеш, Бразилія, Індонезія, Нігерія, В'єтнам, Пакистан, Ефіопія, на Філіппінах, тощо). За оцінками Світового банку, на початку третього тисячоліття 1/4 населення світу проживає в умовах страшного зубожіння. Крім того, постійно збільшується розрив між рівнями доходів багатого і бідного населення. Такий стан змусив міжнародне співтовариство прийняти зобов'язання як найшвидше ліквідувати бідність у світі.

Одноставної думки стосовно норм існування, які б свідчили про бідність немає, проте є всі підстави вважати, що вона — це, спричинена рівнем розвитку продуктивних сил і характером економічної системи, крайня недостатність наявних у людини, сім'ї, соціальних верств засобів для задоволення мінімальних матеріальних і духовних потреб, тобто для нормального життя і життєдіяльності. Зумовленість бідності рівнем розвитку продуктивних сил полягає в тому, що їх низький рівень призводить до загального поширення бідності країною (у слаборозвинутих країнах), окремим регіоном, підвищення порогу бідності. Бідність зумовлюють характер економічної системи, дія закону вартості, капіталістичного закону народонаселення, загального закону капіталістичного нагромадження, закону монополізації виробництва, закону циклічного розвитку, господарський механізм, політична система країни, рівень самосвідомості, організованості, ідеологія, національна ментальність, тощо [2.т.1, с.102]. Згідно з моделлю Солоу, країна з високим темпом зростання населення матиме низький стаціонарний обсяг капіталу на працівника, а отже, і низький подушний дохід, тобто високі темпи народжуваності збіднюють країну [6, с.131]. Такий же ефект на рівень стаціонарного обсягу капіталу на одного працівника мають вхідні потоки іноземної робочої сили. Отже, бідність – це становище, в якому може опинитися будь-хто в будь-якому суспільстві залежно від негативної кумулятивної дії економічних та соціальних чинників. В самому визначенні дефініції «бідність» закладена диференціація поширення її світом залежно від рівня економічного розвитку країни. Рівень доходів бідної страти постіндустріальних країн сприймається більшістю населення країн, що розвиваються, як омріяний спосіб існування.

Таким чином, для нашого дослідження важливою стає причина, через яку домогосподарство опинилося в стані бідності. Якщо через антисоціальну політику уряду країни походження, то таку бідність доцільно розглядати динамізатором процесу міжнародної міграції робочої сили. Якщо, не дивлячись на сприятливі умови розвитку людського потенціалу, особа бідна через власну життєву позицію, така бідність не мотивує пошук кращих умов праці та побуту за кордоном і впливає на розміри міжнародного переливу робочої сили лише як бар'єр до національного

ринку праці. Бідний не отримуючи доходу, по суті, не бере участі в економічному житті, що знаходить вираз у соціальному виключенні особи суспільствами, де відсутні дієві форми допомоги безробітним. Безробітні, які пристойно існують отримуючи допомогу через безробіття, яка зменшується залежно від тривалості «простою», найбільшою мірою відчувають зі сторони іммігрантів конкурентний тиск, живлячи супротив проникненню іноземців на внутрішній ринок робочої сили.

Дослідження процесу глобалізації економіки свідчить, що він неоднозначно впливає на соціальну сферу. Лібералізація обміну, нові форми міжнародного поділу праці, зростання міжнародного руху капіталів, посилення конкурентної боротьби сприяють економічному зростанню країн що розвиваються, розширюючи їхню сферу зайнятості, понижуючи рівень бідності та підвищуючи добробут населення. В цілому можна зазначити, що внаслідок змін у світовій економіці за останню чверть минулого століття реальний валовий світовий продукт, який визначає сукупний обсяг економічної діяльності населення країн світу, більш ніж подвоївся. При цьому якість життя більшої частини населення світу покращилася внаслідок зростання доходів, збільшення тривалості життя і підвищення рівня освіти. Частка населення світу з середнім рівнем розвитку людського потенціалу зросла з 65 % в 1995 р. до 76 % в 2005 р., а з низьким — за цей період скоротилася з 20 % до 10 %.

Проте, швидке зростання обсягів міжнародної торгівлі та іноземних інвестицій, в основному, відповідає інтересам динамічних, економічно потужних країн. Співвідношення доходів 20% найбагатшої частини населення Землі до 20% найбіднішого було 30:1 в 1960 р., 45:1 в 1980 і 60:1 в 1989 (якщо ж врахувати внутрішню нерівномірність розподілу доходу в бідних країнах, то для 1988 р. цей показник становив 140:1). Важлива і абсолютна різниця в доходах: у 1989 р. для 20% найбагатших і найбідніших ця різниця на одну людину склала 15149 дол., а в 1960 р. була 1864 (перераховано на долари 1989 р.) [4].

Сучасні розрахунки показують, що лише невидима вибірка вартості «першим світом» з «третього» склала біля 400 млрд. дол. щороку (сюди не включається вивіз прибутків іноземного капіталу, проценти на зовнішній борг та «втеча» капіталів компрадорської буржуазії). В результаті рівень експлуатації робочих в «першому світі» знижується на 40% [4].

Такий стан розподілу суспільного продукту в глобальній економіці не відповідає територіальному розміщенню виробництва і наближається до критичного, що може стати фактором соціально-економічної та політичної дестабілізації у світі.

Проблема протиставлення в рівнях споживання є основною суперечністю глобальної економіки, шляхи вирішення якої економічною наукою поки що не розроблено. Нині робітник в Данії отримує за годину, в середньому, близько 26 дол. США, в той час, коли його індійський колега лише 1,3 дол. США. В цьому аспекті марксистська теорія може бути методологічною основою дослідження причин зазначеної суперечності, але способи її подолання потребують підходу з урахуванням всієї палітри змін в сучасному суспільному житті. Низка теорій, які обґрунтовують обмін товарів між країнами, питання впливу еквівалентності обміну чи граничної корисності на пропорції розподілу створеного суспільного продукту залишили теоретично не обґрунтованими.

Від системи розподілу залежить пропорційність та стабільність економічного розвитку світової економіки. Справедливий розподіл згідно міри участі економіки окремо взятої країни у створенні світового ВВП мусить поставити в пряму залежність міру споживання, об'єми інвестицій, державні закупівлі, чистий експорт, рівень цін, рівень заробітної плати та податки. Від розуміння цього залежить вироблення ефективної та дійової світової економічної політики.

Приборкання перманентних фінансових криз, які повторюються в глобальному масштабі, потребує наукового аналізу сутнісно-мотивних чинників, до яких перш за все відноситься система розподілу доходів в світі. По суті, через глобальну мережу фінансових трансакцій ТНК, країни їх походження отримують надприбутки, чим значною мірою впливають на поширення світом бідності не залежно від факту зайнятості особи, в результаті чого відбувається поляризація акумулювання доходів у світі. Концепція нового економічного світового порядку покликана згладити зазначені протиріччя та усунути чинники виникнення гігантських розривів між ринковою капіталізацією та балансовою вартістю суб'єктів господарювання.

В постіндустріальних державах майнова нерівність також є наслідком нерівномірності розподілу багатства: так в США у 2007 р. діапазон нерівності складав 15.9% за частки доходу 10% найбагатших – 29.9, а найбідніших – 1.9% [1, с.195]. Необхідно зазначити, що такий стан має місце в країні, де розподіл протікає в пропорціях, вдало описаними виробничою функцією Кобба-Дугласа. Згідно якої на оплату праці спрямовується $\frac{3}{4}$ вартості ВВП, що гарантує щонайменше одновідсоткове зростання економіки протягом року. Це дає підстави вважати джерелом надприбутків міжнародні фінансові трансакції в рамках структури ТНК, з філій, де капітал присвоює діаметрально протилежну частку новоствореного продукту.

Про нерівномірність поширення особистого добробуту планетою свідчить те, що найбагатші 2% населення володіють понад 50% світових активів, в той час як його бідніша половина володіє лише 1 відсотком світового багатства. Світове багатство зосереджене у власності незначної кількості сімей, і якби його рівномірно розподілити серед дорослих мешканців планети, то кожен отримав би активів на суму 20,5 тис. дол. Майже 90 відсотків світового багатства акумульовано в Північній Америці, Європі, Японії та Австралії, які найбільшою мірою притягують іноземні трудові міграційні потоки. В той час, як в Північній Америці проживає лише 6% дорослого населення Землі, вони володіють 34% світового багатства [12].

Країни з середнім доходом та високим темпом росту все одно мусять пройти довгий шлях, перш ніж

отримають реальну можливість наздогнати рівень соціально-економічного розвитку найбагатших країн світу.

За даними світового Інституту Досліджень Економічного Розвитку Університету ООН (UNU-Wider) дорослі жителі Землі, які володіють активами на суму в 2200 дол. США потрапляють у верхню половину рейтингу світового багатства. Тобто, більша половина населення планети через бідність практично позбавлена можливості пошуку кращих умов продажу послуг своєї праці за кордоном, не маючи коштів на еміграцію. Ті, хто володіє активами на суму понад 61 тис. дол., потрапляють до верхніх 10%. Щоб належати до 1% найзаможніших людей планети, необхідно було володіти активами на суму понад 500 тис. дол., такого рівня на час проведення дослідження досягли 37 мільйонів осіб [10].

У світі практично немає країн з однаковою мірою концентрації та пропорціями розподілу багатства. Наприклад, у США 10% найзаможніших володіють 70% багатства країни. У Франції – 61%, у Великобританії – 56%, в Німеччині – 44%, а в Японії – 39%. Директор UNU-Wider Ентоні Шоррокс вважає, що кількість багатіїв у тій чи іншій країні залежить від кількості населення, середнього рівня багатства та нерівності його розподілу. Він переконаний, що «Китай не може помітно виглядати серед супербагатих, тому що середній рівень багатства дуже скромний, і за міжнародними стандартами багатство розподілено доволі рівномірно» [12].

Коли населення країни стає заможнішим, у суспільстві змінюється спосіб збереження заощаджень. У країнах, що розвиваються, заощаджують у формі майна, особливо нерухомості – земля сільськогосподарського призначення; в країнах із середнім рівнем доходу домінує зберігання готівки на депозитах комерційних банків. І лише в країнах з розвиненим фінансовим сектором, таких як США та Великобританія, існує схильність зберігати заощадження в акціях та інших цінних паперах.

Сукупні внутрішні борги в бідних країнах невеликі, оскільки тут заледве функціонують фінансові інститути, що унеможливує отримання позики населенням через нечисельність інвестиційних проєктів. «Бідним» країнам значно ускладнений доступ до фінансового ринку Заходу: кредити не тільки обтяжені масою руйнівних політичних умов, але і виключно дорогі. Протягом 80-х років кредити «бідним» країнам надавалися під 17% річних, а в країні ОЕСР - під 4%. Через дискримінацію на ринку робочої сили ОЕСР країни, що розвиваються, втрачають щорічно не менше 500 млрд. дол. [4].

Навпаки в країнах з високим доходом багато осіб мають від'ємну величину багатства, через що потрапляють в число найбідніших людей планети, з аспекту сімейного багатства. Хоча такий тренд простежується не у всіх країнах світу, зокрема в Україні, де переважна більшість населення вважає себе бідними, внутрішні (корпоративні) борги більш ніж у двічі перевищують державні, а переважна більшість домогосподарств володіють від'ємною величиною багатства через широке кредитування споживчих витрат на імпортовані товари за рахунок залучення позик іноземного капіталу.

Багатство складно обчислити навіть в постіндустріальних країнах, через що подібні дослідження мусять базуватися на ретельній компіляції агрегатів і даних досліджень для країн світу, де вони мають місце, та статистичних моделях для решти світу (дане дослідження охопило 38 країн).

Ожже, офіційне визначення межі бідності ґрунтується на розмірі доходу домогосподарства. З початку нового тисячоліття кількість бідних у Сполучених Штатах і невпинно зростає. Згідно звіту Американського бюро перепису населення, в 2004 р. за межею бідності проживали 37 млн. американців, що складало 12,7% всього населення. Це на 1,1 млн. осіб більше, ніж в попередньому році. В 2004 р. сім'я з двох осіб, річний дохід якої до відрахування податків складав 12649 дол., вважалась бідною. Для сім'ї з чотирьох осіб ця цифра сягала 19157, для однієї дорослої особи 9645, а для одиноких людей похилого віку старше 65 років - 9060 дол. (середній дохід домогосподарства складав 44389 дол.) [10]. Ще в 60-х рр. ХХ ст. в США значна частина населення жила в бідності, проте там діяла прогресивна шкала податку з фізичних осіб за максимальної ставки на високі доходи — до 90% завдяки якій перерозподілявся національний дохід. Багаті, по суті, наповнювали бюджет, з якого серед інших витрат здійснювалися трансфери бідному населенню, в умовах економічної кризи і значного зубожіння населення така міра була соціально виправданою і відповідала національним інтересам, така офіційна позиція. Разом із тим, якщо через існуючий механізм розподілу національного доходу верхня верства населення мала можливість значно примножувати свої статки, то він, в свою чергу, не відповідав національним інтересам і потребував застосування додаткових інструментів фіскальної політики для справедливішого перерозподілу.

Абсолютна нерівність визначає стан людини, за якого дохід (достатній чи недостатній для придбання «споживчого кошика») визначає грань між заможною і бідною людиною. Відносна бідність визначає стан особи чи домашнього господарства порівняно з офіційно визнаним середнім доходом в даній країні. У країнах ЄС використовують в основному відносні показники бідності, тоді як у США — абсолютні. В європейських країнах до бідних домогосподарств відносять такі, у яких показник рівня доходу знаходиться в межах від 40 до 60% середньодушового. В цілому частка бідних тут складає 7% населення, якщо за межу бідності береться нижній показник середнього медіанного доходу і 18% — якщо межа, відповідно – 60% [1].

У період 1990-2005 рр. (до початку економічної кризи і підвищення цін на продовольство) кількість людей, що мають дохід менше 1,25 дол. в день, скоротилася з 1,8 млрд. до 1,4 млрд. осіб. Проте судячи з показників, відчутний прогрес в боротьбі з бідністю, ймовірно, зійде нанівець, хоча дані, які б дозволили повною мірою оцінити вплив нещодавнього спаду світової економіки, поки що не систематизовані. За оцінками, у 2009 р. кількість людей, що живуть в крайній бідності, буде на 55-90 млн. осіб більше, ніж передбачалося до кризи, йдеться в звіті про досягнення Цілей розвитку сформульованих в Декларації тисячоліття [13]. Крім того, у звіті робиться здогадка, що багато

глобальних досягнень з подолання бідності пояснювалися різким зниженням її рівня в Східній Азії. В інших регіонах прогрес був менш помітним. В країнах Африки на південь від Сахари в 2005 р. число людей, що жили в крайній бідності, було на 100 млн. осіб більше, ніж в 1990 р., при цьому рівень бідності й надалі перевищував 50%.

За оцінками Міжнародної організації праці, через кризу 45% усіх працюючих можуть опинитися за межею бідності, тобто отримувати менше 2 доларів на день.

Слід зазначити, що в постіндустріальних та індустріально розвинутих країнах в бідності живе, в основному, економічно пасивне населення, більшість бідних сконцентровано серед старих, непрацездатних, немічних, тощо. Тобто, це особи, які априорі не можуть і не хочуть брати участь у міжнародній міграції робочої сили. Взагалі, міграція робочої сили між однорівневими за економічним розвитком країнами досить незначна і викликана переважно особистими та виробничими потребами. Рівень життя в постіндустріальних та нових індустріальних країнах робить можливою зміну країни постійного проживання, в рамках ОЕСР, переважно за наявності значних заощаджень та володіння суспільно вагомим людським капіталом. Тобто, це особи, які прийнято вважати представниками верхнього середнього класу.

У країнах, що розвиваються, бідність поширена і серед зайнятого населення. Наслідком несправедливого розподілу національного доходу стає бідність серед працюючого населення, його низька купівельна спроможність (за даними статистичного бюро Європейської комісії індекс купівельної спроможності в Україні складає 17% норми прийнятої в Європейському Союзі) і відносно низький рівень заощаджень, які мусять бути основним джерелом інвестування національної економіки.

Зміни на політичній мапі світу після розпаду світової соціалістичної системи полягали не лише у виникненні низки незалежних держав, але й переорієнтації їх економіки на капіталістичні відносини та зовнішньоекономічну відкритість. Ідеї конвергенції замінились підпорядкуванням господарств экс-соціалістичних країн капіталістичному міжнародному розподілу праці. За таких умов суспільство опинилось в стані постіндустріального розвитку не пройшовши пік власне індустріального, на якому в структурі національної економіки переважає сектор послуг, а у виробництві – виробництво предметів споживання. В результаті в зазначених країнах зростало безробіття, а схеми приватизації призвели до поширення бідності та крайніх її форм суспільством.

Відсутність можливості знайти роботу, яка б відповідала освітньо-кваліфікаційному рівню, професійним навикам, потенціалу, за рівня заробітної плати вище межі бідності, призводить до активізації мобільності населення, як першої стадії міжнародної трудової міграції в країнах, де, по суті, відбувається деградація економічної системи. Факт володіння людським капіталом дає підстави вважати таких осіб представниками середнього класу, проте їх побутово-майнове становище відповідає стану бідності. Географічна близькість даних країн до ЄС зменшує витрати на переїзд, а зацікавленість їх економік іноземним людським капіталом спрощує міграцію та адаптацію за працевлаштування. Проте, цей тренд нетривкий, і буде простежуватися лише в середньостроковій перспективі, без запиту з боку секторів національної економіки, освітній потенціал цих країн слабшатиме, що відобразиться на якості людського капіталу. Так, в СРСР індекс інтелектуального потенціалу (Ііп), який інформує про рівні освіти населення та стану науки в країні, був одним із найвищих у світі. Процес трансформації економічних систем колишніх республік вдвічі зменшив чисельність зайнятих в науковій сфері, питома вага бюджетних витрат на розвиток науки скоротилася з пів відсотка ВВП в 1992 р. до чверті – в 1999 р., при чому сам ВВП також значно скоротився. Через зазначені причини Ііп в більшості пострадянських республік понизився з 0.72 в 1989 р. до 0.47 в 1997 р., а на початку нового тисячоліття він взагалі впав до непристойно низького рівня – нижче 0.4.

Згідно із звітом з людського розвитку у 2009 р. Програми розвитку ООН «Подолання перешкод: людська мобільність та розвиток», найвищий Індекс розвитку людського потенціалу в Норвегії, загалом у категорії «найвищий рівень розвитку» 38 країн світу, до яких вперше потрапили Об'єднані Арабські Емірати, що свідчить про усвідомлення керівництвом країною необхідності орієнтуватися в майбутньому на здобуті переваги.

Пострадянські як країни-члени ЄС, так і члени СНД потрапили до категорії «високий розвиток» та «середній рівень розвитку». Проте, Естонія на 40-му місці разом із Бахрейном починає першу категорію, РФ посіла незвично низьке 71 місце, між Албанією та Македонією, Білорусь зайняла 68-ме місце, а Україна (85 місце) разом із Вірменією (84) відкриває наступну категорію, яку замикає Нігерія (158 місце).

В категорії «дуже низький розвиток» – переважно бідні африканські країни. Афганістан – на передостанньому, 181-му, місці. Дослідження показує, що різниця в середній тривалості життя між межовими Норвегією та Нігером становить близько 30 років. Половина населення в найбідніших 24 країнах безграмотне [1].

Міждержавне зіставлення бідності носить умовний характер через неоднакову базу (мінімального прожиткового рівня), яка покладена в основу розрахунку порогу бідності. Як зазначалось найзагальнішими критеріями бідності є безробіття та інфляція, сумарний рівень яких в США називається «індексом убогості».

Стосовно предмету нашого дослідження доволі цікавими є погляди Г.Форда, практична діяльність якого дала поштовх формуванню цілого напрямку мікроекономіки – фордизму. Критики його діяльності зосереджувалися на виснажливій, монотонній конвеєрній праці, яку започаткував та повсемісно застосовував на своїх заводах підприємець, залишаючи поза увагою мотиви та чинники, які спонукали його до цього. Соціально-економічний розвиток суспільства впродовж століття довів вірність переважної більшості його поглядів та рекомендацій, які могла принести на широкий загал не лише фінансово незалежна, але й політично впливова особа. Скептичне ставлення до законодавства, яке завжди мало конструктивне, через нездатність вийти за межі поліцейської влади, вплинуло на його переконання в тому, що завдяки законам перемогти бідність та ліквідувати привілеї в суспільстві не вдасться.

Критикуючи урядові маніпулювання грошовою масою («жонглювати валютою»), він вважав, що лише праця може створювати цінності.

«Господарський принцип - це праця. Праця - це людська стихія, яка повертає на свою користь плодоносні пори року. Людська праця створила з сезону жнив те, чим він нині є. Економічний принцип свідчить: кожен з нас працює над матеріалом, який ми не створили і який створити не в змозі, над матеріалом, даним нам природою. Етичний принцип – це право людини на працю. Це право виражається у різних формах. Якщо ми не виробляємо, то ми не можемо й володіти. Особи, які стали капіталістами торгуючи грошима, є неминучим, тимчасовим злом. Вони можуть бути й добром, якщо їх гроші знову вливаються у виробництво. Але якщо їх гроші ускладнюють розподіл, споруджують бар'єри між споживачем та виробником – тоді вони насправді шкідники, чиє існування припиниться, як тільки гроші краще пристосуються до трудових відносин. А це станеться тоді, коли всі усвідомлять, що праця і лише праця виводить на вірний шлях до здоров'я, багатства і щастя» [11]. Теза сформульована сто років тому в загальних рисах описала причини нинішньої світової фінансово-економічної кризи.

Якщо дотримуватися таких принципів, цілком слушно вважати безпідставним, що людина, яка хоче, не може працювати і отримувати повною мірою винагороду за свою працю. Свою мету Г.Форд бачив у тому, щоб виробляти з мінімальною витратою матеріалу і робочої сили, продаючи з мінімальним прибутком, причому відносно сумарного прибутку, покладатися на обсяги реалізації. Таким чином, його метою в процесі виробництва було закладати максимум заробітної плати у собівартість товару, інакше кажучи, надавати робітникам максимальну купівельну спроможність. «А оскільки і цей прийом веде до мінімальних витрат, через те, що ми продаємо з мінімумом прибутку, то ми в змозі привести наш продукт у відповідність з купівельною спроможністю» [11].

Розуміючи бідність як брак їжі, житла і одягу для індивідуума та його сім'ї, він допускав, що хоча різниця в образі життя існуватиме завжди, бідність вдасться перемогти лише достатком. Першопричиною бідності, Г.Форд вважав перш за все недостатню відповідність між виробництвом і розподілом як в промисловості, так і в сільському господарстві, не відповідність між джерелами енергії та її експлуатацією. Спростовуючи погляди радикально налаштованих теоретиків, він не лише вважав, але й діяв згідно того, що капітал, який виникав внаслідок діяльності підприємства, спрямовувався на самовдосконалення і підняття добробуту робітника. Форд переконував, що капітал, який примножує можливості праці та одночасно збільшує витрати на суспільне служіння, навіть перебуваючи в руках однієї особи, не загрожує суспільству. Будучи виключно щоденним запасним робочим фондом, довіреним суспільством даній особі, він мусить використовуватися на благо суспільства. Особа, яка ним розпоряджається, не може вважати такий капітал приватною власністю, бо він – загальний продукт всієї організації. Хоча, геній підприємця вивільнив загальну енергію і спрямував її до однієї мети, проте, кожен робітник був учасником процесу. Капітал, який постійно не покращує побутові умови працівників і не встановлює справедливої плати за роботу, не виконує свого призначення. Головна мета капіталу – не отримати як найбільше грошей, а добитися того, щоб гроші сприяли поліпшенню життя [11]. На жаль ці погляди не знайшли широкої підтримки серед власників капіталу, що нині вилилось у майнову поляризацію населення країн.

На початковій стадії індустріального розвитку домінуючою була проста фізична праця, за оцінкою А.Маршала на початку ХХ ст. чисельність робітників п'ятикратно переважала чисельність зайнятих інтелектуальною працею. Тоді ж на частку ресурсів, які отримувалися в результаті використання землі як фактора виробництва, доводилась половина ВВП, в 1957 р. вона впала до 13%, а у 80-х рр. до незначних 10% і менше. Натомість неухильно зростала віддача від використання людських ресурсів, досягнувши в 90-х рр. 80% ВВП. В постіндустріальних країнах нині розумовою працею зайняті більше 60% економічно активного населення, в США ця частка ще більш вражаюча – 75%. Там же, бюджетні витрати на освіту складають 6-7% ВВП (приблизно 1,5 тис. дол. на особу щорічно), без врахування інших джерел фінансування [3].

В якості інтегральних показників для міждержавного співставлення розвитку людини у звітах «Програми розвитку ООН (ПРООН)» використовуються:

- індекс інтелектуального потенціалу суспільства,
- індекс розвитку людського потенціалу (індекс соціального розвитку);
- індекс людського капіталу на душу населення;
- коефіцієнт життєздатності населення і т.д.

Індекс розвитку людського потенціалу (Ірлп) визначається як середньоарифметичне трьох індексів: очікуваної тривалості життя (Іж), рівня освіти (Іо) та ВВП на душу населення (в дол. за паритетом купівельної спроможності): $I_{рлп} = 1/3 (I_{ж} + I_{о} + I_{ввп})$ [1, с.208]. Даний індекс коливається країнами від 0,340 (Нігер) до 0,971 (Норвегія) і найбільшою мірою, серед перелічених, відповідає запропонованому статтею предмету дослідження, оскільки пов'язує матеріальний стан особи, від якого залежить рівень її освіти та тривалість її використання.

За останні 15 років ціни за навчання в США виросли на 234%, в той же період ціни на товари та інші послуги зросли лише на 74%, за стабільно високого попиту на ринку освітніх послуг, що є свідченням обмеженості пропозицій, через унікальність товару. Насправді видатних викладачів запрошують іноземні університети, їх курси користуються шаленою популярністю, а рівень отримуваного ними доходу співставний із доходом зірок шоу-бізнесу. Важливою тут є мотивація попиту, який у випадку з шоу-бізнесом – результат тимчасової потреби широких верств населення, а з боку ринку знань – це усвідомлена необхідність представників інтелектуальної еліти суспільства. Диференціація оплати праці за зовнішніми ознаками чітко простежується у величині річного доходу найманих працівників однієї вікової категорії: зарплата випускника коледжу в 2-2,5 рази вища ніж у тих, хто закінчив лише

початкову школу; зарплата фахівців, що здобули наукову ступінь магістра чи доктора, в 2-2,2 рази вища, ніж у випускників коледжів і в 1,2-1,5 рази вища, ніж у бакалаврів [3].

Зазначені взаємозалежності відображають потреби економічно розвинених країн світу в додатковій кількості робочої сили, носії якої володіють людським капіталом відповідної якості, або ж мають потенційні можливості набути його протягом короткого періоду, тобто, мова йде про гомогенну працю.

Серед міжнародних мігрантів менше ніж 70 мільйонів переїжджають з країн, що розвиваються, до розвинутих країн. Наприклад, лише 3% африканців проживають за межами країни походження. Більшість з 200 мільйонів міжнародних мігрантів планети переїхали з однієї країни, що розвивається до такої ж іншої, або з розвинутої країни до іншої розвинутої країни зазначається в Звіті з людського розвитку у 2009р. Програми розвитку ООН «Подолання перешкод: людська мобільність та розвиток»

Процес міжнародної міграції робочої сили починається з її мобільності, тобто ситуації, коли працездатна особа незадоволена умовами продажу своєї робочої сили на батьківщині починає активний пошук нового місця роботи за кордоном, ця стадія включає оформлення відповідних виїзних і проїзних документів, мовну підготовку (за потреби) і т.п. та власне еміграцію. Наступна стадія – процес переселення охоплює поняття еміграція й імміграція, які накладаються в частині пересування між кордонами батьківщини та держави в'їзду, якщо особа переміщається до сусідньої держави ці поняття не накладаються. Третя стадія – в'їзд в бажану країну, або імміграція, адаптація та пошук чи негайне приступання до роботи. Приступивши до роботи в країні працевлаштування особа тимчасово перестає бути іммігрантом та отримує статус резидента, тобто процес міждержавної міграції призупиняється, або й припиняється. З моменту, коли резидент отримує вид на проживання в країні прибуття він, по суті, входить до процесу отримання нового громадянства [7, с.28].

Цілком очевидно, що реалізація зазначених стадій вимагає наявності та витрат певної суми коштів, яка іноді перевищує рівень середньодушового доходу в країні майбутнього працевлаштування потенційного емігранта. Отже, суттєвим інструментом ускладнення механізму міжнародної трудової міграції, окрім юридичних, стають чинники економічного характеру. Відсутність коштів, у переважній більшості населення планети, необхідних для набуття базового людського капіталу та на власне міграцію до іншої країни, робить бідність одночасно фактором тиску на міжнародну мобільність населення та межею поза якою еміграція з країни неможлива.

Отже, для світової економіки важливого значення набуває величина отримуваного доходу в країні походження, рівень якого одночасно мотивує і живить міжнародні працевізначенні потоки. Мотивація міжнародної мобільності робочої сили на тлі стратифікації країн світу за рівнем економічного розвитку слабшає від найбідніших до багатших, проте, медіанний показник еміграції з країн з низьким рівнем розвитку людського потенціалу складає менше відсотка, в той же час, у країн з вищим рівнем – більше 8% [1, с.2]. Таким чином, відправною віхою процесу міжнародної міграції робочої сили цілком слушно може слугувати рівень доходу в країнах, що розвиваються, не глобалізуючись, який дозволить бажаним емігрувати через економічні причини.

Необхідно зазначити, що акумулювання потрібної суми може тривати достатньо довгий період, але не настільки, щоб особа зістарилась та втратила надію не лише покрити витрати, але й заробити, тобто максимально до 10 років. Рівень доходів основної маси населення в бідних країнах світу і за більш тривалий період не дозволить зробити відповідні заощадження, що дає підстави розглядати лише малочисельну, з відносно високим рівнем доходу, соціальну страту цих країн, як потенційних емігрантів. Заможніші країни не лише розширюють коло потенційних емігрантів, але й надають можливості гідного працевлаштування своїм громадянам. Таким чином, з боку країн-донорів рівень бідності в країнах, що розвиваються, не глобалізуючись, цілком слушно можна розглядати, як економічний інструмент обмеження міжнародної трудової міграції. З боку країн-реципієнтів інструментом стримання потоку нелегальних трудових іммігрантів є вимога до відвідувача мати чітко визначену суму коштів на період перебування в межах її території та власність на батьківщині (за перетину кордону з туристичною чи гостьовою візою). Тобто, чиновники міграційних служб цілком слушно вважають, що особи із рухомою і нерухомою власністю, постійним джерелом отримання пристойного доходу не будуть працевлаштовуватися в країні прибуття. Проте, це не завжди вірно, оскільки особи з рівнем доходу, який не лише пристойний для країни імміграції, а не рідко його перевищує переважно полишають батьківщину через невпевненість у власному майбутньому. Такий стан широко поширений в пострадянських країнах де сформувалися олігархічні режими, які знаходяться в опозиції до суспільства. Так підприємці, які володіють коштами від 500 тис. дол. і більше покидають РФ, Україну через неможливість реального впливу на політико-економічну ситуацію в країні. Серед низки причин драматичних подій на виборах президента 2004 р. в Україні була так звана революція мільйонерів проти мільярдерів. В ряді країн ЄС володіння такими активами гарантує власникові політичну і економічну незалежність та стабільний дохід.

ВИСНОВКИ

Лише рівень доходу, який не задовольняє, але який проте, дозволить заощадити протягом визначеного нами періоду кошти необхідні для переїзду до іншої країни, в міжнародному масштабі може розглядатися як динамізатор процесу міжнародної міграції робочої сили. Разом із тим, важливою умовою власне еміграції є наявність у світі країн вищої страти, бідний громадянин США не має куди емігрувати з метою пошуку кращих умов продажу своєї здатності до праці, швидше за все його бідність – результат його ж життєвого вибору та суспільного виключення. Тобто ми, по суті, маємо справу із поняттям відносної бідності стосовно її рівня в індустріально розвинених країнах у

міжнародному масштабі.

Таким чином, можемо констатувати, що процесу міжнародної міграції робочої сили надає динамічності бідність в країнах, які розвиваються, глобалізуючись, та мають у структурі свого населення ще мало поширену страту, яка, по суті, є протосереднім класом країни, рівень доходу якої співставний із межами відносної бідності в економічно розвинених країнах. Отже, якщо глобальна бідність слугує мотивом до трудової еміграції, або визначає переважні обсяги міжнародної мобільності робочої сили, то завершити тристадійний процес міжнародної міграції робочої сили, а саме: власне переїзд до іншої країни та звикання до нових умов проживання і роботи, можуть лише зазначені нами особи.

Нерівномірність соціально-економічного розвитку сучасного світу призвела до того, що глобалізація, за відсутності потужного політичного опонента, відбувається із згортанням міжнародної допомоги бідним країнам та намаганням зберегти статус кво існуючої ситуації. Соціально-економічна еволюція країн добробуту запропонувала решті людства низку інструментів та механізми подолання бідності, застосовуючи які уряди країн, що розвиваються можуть стабілізувати міжнародні трудові міграційні процеси на «природному рівні міжнародної міграції робочої сили», до якого тяжітиме світова економіка у довгостроковому періоді. Постійні зміни в галузевій і територіальній структурі попиту, будуть спричинювати фрикційне безробіття, яке живитиме міжнародні трудові міграційні потоки, проте, на якісно вищому, ніж нинішній, рівні. В структурі міжнародних трудові міграційних потоків з боку попиту домінує міжнародний рух людського капіталу, який шукає вищої норми прибутку та потребує перманентних реінвестицій, що загалом дає підстави вважати його найперспективнішим видом міжнародної міграції робочої сили.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие / пер. с англ.; ПРООН – М.:Изд-во «Весь мир», 2009. – 232 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.:... С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000.
3. «Интеллектуальный капитал» А.Зуев, Л.Мясникова. // Труд, капитал, энергия. 2004. - Выпуск: №2(14).
4. Кара-Музда С. Концепция «золотого миллиарда» и Новый мировой порядок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.thewalls.ru/kara/oro_1.htm
5. Кёнигсбергер Г. Г. Средневековая Европа, 400 - 1500 годы. М.: Издательство «Весь Мир», 2001.
6. Манків Н.Г. Макроекономіка / пер. з англ.; наук.ред.пер. С.Панчишина. – К.: Основи, 2000. – 588 с.
7. Потуданская В.Ф., Бояркин Г.Н., Юсова Ю.С. Трудовая миграция как фактор трансформации регионального рынка труда. – Омск: изд-во ОмГТУ, 2004.
8. Савельев С.В. Міжнародна економіка: Підручник. – К.: Знання, 2008.
9. Словарь иностранных слов / Под ред. И.В.Лехина. М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1954.
10. США – страна бедняков и нищих [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.newsland.ru/News/Detail/id/412117/>
11. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.koob.ru/ford/>
12. Киселев И. Хозяева мира // Вигляд. – 2006. – 07.12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gipp.ru/openarticle.php?id=15403>
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org/millenniumgoals